

ЕЗИКОВАТА ПОЛИТИКА НА „ЦАРИГРАДСКИ ВЕСТНИК“ (1848 – 1862) – ТОЛЕРАНТНОСТ И ПРИЕМСТВЕНОСТ

Таня Бучкова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

THE LANGUAGE POLICY OF THE *TSARIGRADSKI NEWSPAPER* (1848 – 1862): TOLERANCE AND TRADITION

Tanya Buchkova

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The newspaper „Tsarigradski vestnik“ turns out to have had the longest life during the National revival period. The newspaper not only reflects but also influence the language issues. This would not be possible without its language policies. A democratic and tolerant language policy that does not exclude literary heritage and allows for the reformative spirit to settle permanently on the pages. There are articles on all important language problems and the articles offer many ways of solving those. It is important to emphasize that the authors of articles in the „Tsarigradski vestnik“, for the most part, see literary language from a functional perspective.

Key words: National revival, literary language, language policies, literary heritage

„Цариградски вестник“ започва съществуването си като информационно издание, но за 15 години се превръща в нещо много повече¹. В статията „Къмто четците на вестника ни“ от 16.02.1848 г., бр. 7, се говори за информационната му програма. Тази програма е лесно обяснима: по онова време в Европа са модерни информационните вестници, а османската управа трудно би толерирала съществуването

¹ Настоящото изследване се осъществява в рамките на проект „Българската националноезикова политика и концепции за езиково и литературно наследство в условията на европейска интеграция и глобализация“ и с финансовата подкрепа на фонд „Научни изследвания и мобилни проекти“ към поделение „Научна и приложна дейност“ при Пловдивския университет.

на печатно издание с различен характер, а „проглеждащият“ към света и към себе си българин има нужда от знание и информация. От тази гледна точка политиката на създателя и първи редактор Богоров е изключително навременна и правилна. Изобилстват новини по темите на образованието и просветата (смятани за ключ към духовна и политическа независимост), информация по църковния въпрос, множеството текстове на сътрудници разказват за живота на обикновения българин: прибиране на реколтата, сватби, погребения, оплакване от съдържателя на градското кафене, нападения на разбойнически дружини, природни бедствия и др. Печатат се международни и държавни новини: съобщения за държавни мероприятия, административни промени и др. Литературата, българска и чужда, също присъства на страниците на вестника: стихове, нравоучителни и познавателни четива, писмовници, пътеписи, цели романи излизат в продължение на няколко броя („Чудесиите на Робинсона Крусо“ на Д. Дефо, „Индийска хижа“ и „Павел и Виргиния“ на Бернарден дьо Сен Пиер, „Кавказки пленници“ от Ксавие дьо Местр, „Памела оженена“ от Карло Голдони и др). Почти във всеки брой има творби от Кр. Пишурка, А. Гранитски, М. Николов, Й. Хаджиконстантинов-Джинот, Н. Катранов, П. Р. Славейков и др. Поместват се множество фолклорни материали: народни песни, обичаи и др. Рубриката „Народно просвещение“ представя в началото педагогически текстове за подобряване на възпитанието и обучението на ученици и учители („Советования към наставниците на първоначалните училища“, 11.11.1850, № 9), в рубриката „Български“ се съдържат новини от българските земи с акцент върху образованието, българските училища, новите книги и учебници, поставят се въпроси за българския език и правопис, водят се филологически дебати и се отразява борбата срещу елинизаторската политика. Има и сведения за произхода и историческото минало на българите. В тези рубрика сътрудничат и ученици от Скопското училище, препечатват се материали от чужди вестници („Босфорски телеграф“, „Амалтия“ и др.). В рубриката „Българска писменост“ се поставят актуалните въпроси за традиционния правопис и „естественото правописание“, водят се спорове за употребата на някои буквени знаци и определителния член. Информационните рубрики „Български вести“ и „Болгария“ съдържат кратки новини от градове и села. Богоров пръв въвежда платените обяви, за да подпомогне финансовото обезпечение на изданието. Той работи почти сам при лоши материални условия и през 1850 г. вестникът се поема от Александър Екзарх. Новият редактор продължава информационната програма на Богоров и

новините (особено международните) са представени съгласно с официалната имперска политика. Църковният въпрос присъства и преобладава в броевете след 1856 г., т.е. след Парижкия мирен договор и издаването на Хатихумаюна (Боршуков 1976). На страниците на „Цариградски вестник“ се поднасят обилно негативни текстове за гръцкото духовенство и униатското движение. Въпреки трудностите по издаването и разпространението и неблагоприятните политически условия изданието печели редовни и дългогодишни читатели, и то във време, в което българинът се учи да чете и да пътува.

Тодор Бурмов е редактор на един брой и Ал. Екзарх отново поема своите задължения. Българинът още срича своето настояще и жаждата за знания и новини се утолява на страниците на вестника – неговият, по-евтин и гъвкав инструмент на масовата информация. По време на Възраждането българските вестници нямат за цел печалба, те информират, просвещават, повлияват, желаят да повдигнат самочувствието на българина като такъв, да го подтикнат към лично и обществено отстояване на гражданските и религиозни права. Сътрудниците са учители, будни граждани, книжовници и различни представители на българската интелигенция. Популярността на „Цариградски вестник“ е огромна и това се дължи на правилната информационна политика, дълбоката ангажираност по всички български проблеми и достъпния журналистически език. Изпраща се във всички по-големи български (и в някои небългарски) градове в Империята, в много села и в чужбина. Негови читатели и слушатели са посетителите на малкото кафене и представителите на българската и чуждата интелигенция, на политическите и религиозните институции. Можем да заключим, че разпространението и популярността на „Цариградски вестник“ надхвърлят описаните на неговите страници абонати и населени места.

Столицата на Османската империя е гъсто населен, многоезичен град и българската колония съществува в условията на необходим и продължителен билингвизъм. Културният и просветният живот се развиват на всички нива и от всички възрасти: ученици и зрели мъже се занимават с обучение, журналистика, писателство, театрално изкуство, благотворителна дейност, издателска и разпространителска дейност, организират и участват в обществени прояви и др. Създават се просветни и благотворителни, търговски, печатарски и женски дружества с ясни цели, работеща структура и грижливо водена документация за членовете им, дейността и финансовото състояние. В Цариград се намират по-заможните и влиятелни българи, които работят за просвещаване на българския народ и зачитане на гражданските му

права. Някои от тях са: Стефан Богориди, Василяки Великов, Стоян и Вълко Чалъкови, Гавраил Кръстевич, Константин Райнов, д-р Стоян Чомаков, Никола Михайловски, Драган Цанков, Хр. Аранаудов, д-р Г. Вълкович, д-р Хр. Стамболски. Цариград започва да се превръща в най-важния културен, просветен и политически център на българите през Възраждането. Има повече от 25 търговски еснафа, които подпомагат материално църкви и училища. Българското население в столицата е представено от различни социални групи: работници, занаятчии, дребни търговци и прекупвачи, заможни търговци и служители в турската администрация във всичките ѝ кръгове, учители, вестникари, духовни лица, лекари и др., но и от различни диалектни групи. „Може да се каже, че почти всеки български град и всяко по-голямо българско село били пратили по един или повече свои представители... Там били застъпени почти всички по-главни български диалекти, носили² и типове“ (Начов 1925: 176). В такъв случай езиковата ситуация – за възрожденското общество и за българската колония в Цариград – „може да се нарече сложна езикова ситуация“ (Виденев 1982: 85) и се характеризира по-скоро с мултилингвизъм за икономически и просветно активната част от населението. Мнозинството българи в Цариград се състои от работници, занаятчии, ратаи, коняри, рибари и др., за които не е задължителен мултилингвизмът. Езиковата ситуация, в която се намират цариградските българи, е екзогlossenна и небалансирана (Швейцер-Николски 1978: 103).

„Цариградски вестник“ отразява и повлиява на езиковата ситуация и проблема за книжовния език, но не би могъл да постигне това без собствена езикова политика. Тя не е хаотична и променлива, а последователна и нелишена от гъвкавост. Свързана е със сложната езиковата ситуация на времето и е придружена с мултилингвизъм. Подхожда се от функционална гледна точка, вестникът се съобразява със социалните, културните, религиозните и историческите особености на проблема. Осъществяват се първите стъпки на диференциация на книжовния език, предизвикана от мисията му да изпълнява по-големите и различни изисквания, които има променящото се общество (Иванова 1994). В тезисите на Пражкия лингвистичен кръжок се подчертава, че тази диференциация води до съществени промени (разширяване и изменение) в речниковия състав (Виденев 2003: 255). В „Цариградски вестник“ тези промени са видими и дискутирани, но не са свързани единствено с речниковия състав. Демократичната и то-

² „Носили“ – носии, бел. моя.

лерантна езикова политика, която не изключва книжовното наследство, позволява на реформаторския дух да присъства постоянно на страниците на вестника (Иванова 1998). Пише се по всички важни езикови проблеми и се представят варианти за разрешаването им. Особено важно е да се подчертае, че повечето автори на статии в „Цариградски вестник“ виждат книжовния език от функционална гледна точка и различават общите признаци на книжовност, които познаваме днес. Според Ф. П. Филин книжовният вариант на даден език притежава признаци, които го поставят в по-специално положение спрямо другите. Цитираме популярните му определения: „1) обработеност; 2) нормираност; 3) стабилност; 4) задължителност за всички членове на обществото; 5) стилистична диференцираност; 6) универсалност във всички сфери на комуникацията; 7) наличие на устна и писмена разновидност (Филин 1981: 176).

Многофункционалността на езиковия стандарт обединява нацията и се превръща в една от нейните отличителни черти. За разлика от „езика на народа“ всеки книжовен език има създател и кодификатор. Кодификаторът контролира книжовната норма благодарение на собственения си престиж и в зависимост от управляемостта и предсказуемостта на развитието на книжовната норма. Когато тя влезе в широка употреба, ролята на кодификатора се ограничава до пазител на развойните рамки. В нашия случай българският периодичен печат и „Цариградски вестник“ са сред кодификаторите на книжовния език и разбира се, трябва да се прави разлика „между кодификатора на един книжовен език, изпълняващ функцията на официален държавен език – от една страна, и от друга – кодификатора на книжовен език без такава функция“ (Виденев 2003: 90). „Цариградски вестник“ изпълнява функциите на кодификатор поради няколко причини: той е престижен и авторитетен (най-дълго излизалият вестник, повлиял на културни, обществени и езикови процеси), предоставя поле за публична реализация на книжовноезикови модели и възможност за дискусия, спор, решение на проблеми и разпространение на информация до всеки, който пожелае да се информира, и има свързваща и обединяваща функция в съзнанието на обществото. Езиковата норма от своя страна е подвластна на настроенията на обществото, което я използва. Книжовният ни език е продукт на реформа и традиция едновременно. Когато традициите са все още силни, те се явяват като задържащ фактор, защото закрепват впечатлението, че реформите могат да засегнат (не)изградения книжовен език. Срещу традицията се изправя нуждата от правописно уреждане на говоримия език. Да се реформира кни-

жовният език, означава да се примирят двете начала: традицията и съвременното езиково състояние. Този конфликт между традиционалисти и реформатори неминуемо довежда до остри спорове, които можем да проследим на страниците на вестника.

Отново според Пражкия лингвистичен кръжок особенният характер на книжовния език се проявява в по-висшите му функции. Поради това при създаването на книжовния език се отделя голямо внимание на развитието на лексикалния фонд и процеса на интелектуализация. В по-мощен план пресата не е ново явление, но за българите тя е белег на новото и модерното и дори самото ѝ съществуване ускорява процеса на интелектуализация на лексиката. В „Цариградски вестник“ това се постига на практика: турцизмите се свеждат до минимум, използват се научни термини, нови понятия и се поощрява добрият и правилен изказ. Текстовете на сътрудниците се отпечатват без промяна, с което се демонстрира демократична езикова политика и се подчертава фактът, че все още не е достигнато до един езиков стандарт.

Хъдсън ни предлага една малко по-различна схема на фазите на кодификация, която включва и времето на усъвършенстване и приемане на нормата от населението: селекция на даден вариант, който да се развие в книжовен език, кодификация от съответната институция, функционално усъвършенстване – избраният модел трябва да може да обслужва всички сфери на обществения живот и при необходимост да се въведат нови условия на употреба на съществуващи форми, одобрение – съответното население трябва да възприеме този книжовен езиков стандарт и да го превърне в мощна обединяваща сила за държавата и белег за нейната независимост (Хъдсън 1995: 53 – 54). Възрожденските ни книжовници много добре осъзнават силата, която книжовният език има за постигане на националната ни независимост. Поради сложните държавни, икономически и социални условия не всички етапи на кодификация се случват и не в последователността, която теорията формулира.

В случая с нашия български книжовен език тези фази отнемат десетки години, защото липсва дълго време държавна институция, а възможностите на интелектуалния елит са силно ограничени от положението на социална зависимост в рамките на Османската империя, но това забавяне допринася за детайлно вглеждане в проблемните моменти. „Цариградски вестник“ успява да отрази именно онези елементи от структурирането на книжовния ни език, които имат решаващо значение за стандартизацията по-късно: правописния въпрос, употребата на определени буквени знаци и непостоянните пунктуаци-

онни правила (на практика няма такива), употребата на пълния член, традиционните граматични форми и разговорните форми, стилово обособяване на лексиката, допустими фонетични промени и др.

Както беше споменато, книжовни езици се създават в резултат на осъзнатата необходимост от употребата на устойчива книжовна норма. Обикновено колкото по-силно е съзнанието за принадлежност към дадена национална група, толкова по-ясно е изразена необходимостта на индивидите от тази общност да имат собствен книжовен език. Този книжовен език предполага наличието на няколко вида компетентност от страна на индивидите. Разбира се, не е задължително всички видове да са налични по едно и също време у всеки. Именно тези видове компетентност ни демонстрира „Цариградски вестник“ в своите текстове, статии, дописки и др.: езикова компетентност: знания по лексика, морфология, синтаксис и др., т. е. способност да се създават правилни и смислени изречения; социолингвистична компетентност: способността за ползване на езика съобразно със социалния контекст; стратегийна компетентност: знания и умения за компенсиране на недостатъци и затруднения при общуването с езикови и неезикови средства; дискурсна компетентност: способността да се създават свързани (кохезивни) и смислово единни (кохерентни) текстове с особеностите на определен регистър и дискурс. (http://www.belb.net/personal/dimitrova_m/obrazovanie%20i%20KE.pdf). С това вестникът поставя високи изисквания към езика, на който пишат неговите редактори, сътрудници и читатели, защото те са книжовниците на нашето Възраждане и техният език и компетенции да налагат определени норми (тогава не можем да говорим за езиков стандарт) са от голямо значение за развитието на книжовния ни език.

„Цариградски вестник“ се издава в съдбовно за българския народ време. Третата четвърт на XVIII в. се характеризира с разгарянето на църковните борби, Кримската война, увеличаване на потенциала и качеството на българската интелигенция, ускоряване на книжовната дейност, все по-остро се поставя въпросът за основата на новия книжовен език и се предприемат конкретни стъпки към национално просвещение и освобождение. Уникалното в езиковата политика на вестника е, че при всичките условности на сложната езикова ситуация и резките граници между слоевете на българското общество, което в никой случай не предполага стабилност, тя остава постоянна, последователна и напълно адекватна на протичащите езикови и социални променливи. На страниците на вестника се вижда толерантност и почит към традицията и готовност, дори нетърпение за реформи. Не

просто езикови реформи заради новото време, а узрялата позиция на авторитетно печатно издание, което има доказано влияние и доказан потенциал да съдейства за решаване на книжовноезиковия въпрос.

ЛИТЕРАТУРА

- Боршуков 1976:** Боршуков, Г. *История на българската журналистика 1844 – 1877; 1878 – 1885*; 2. доп.изд. София, „Наука и изкуство“, 1976.
- Виденев 1982:** Виденев, М. *Социолингвистика*. София, 1982.
- Виденев 2003:** Виденев, М. *Българската езикова политика*. София, Международно социолингвистично дружество, 2003.
- Димитрова 2009:** Димитрова, М. *Училищното образование и книжовният български език*
<http://www.belb.net/personal/dimitrova_m/obrazovanie%20i%20KE.pdf>
- Иванова 1994:** Иванова, Д. *Българският периодичен печат и градивните книжовноезикови процеси през Възраждането*. Пловдив, „Макрос“, 1994
- Иванова 1998:** Иванова, Д. *Езиковите въпроси в българския периодичен печат през Възраждането*. Пловдив, „Макрос“, 1998.
- Начов 1925:** Начов, Н. Цариград като културен център на българите до 1877, Сборник на БАН, 1925, № 19.
- Филин 1981:** Филин, Ф. П. *Истоки и судьбы русского литературного языка*. Москва, „Наука“, 1981.
- Хъдсън 1995:** Хъдсън, Р. *Социолингвистика*, София, 1995.
- Швейцер, Николски 1978:** Швейцер, А. Д. Николски, Л. Б. *Введение в социолингвистику*. Москва, 1878.